

Els embargaments de finques a Catalunya. Un aspecte de la crisi agrària de finals del segle XIX

Ricard Garcia Orallo

Centre de Recerca d'Història Rural

Universitat de Girona

Introducció: crisi agrària i endeutament fiscal

El món rural català del final del segle XIX va viure immers en una profunda sensació de crisi.¹ El descens generalitzat dels preus dels productes agrícoles a partir de la dècada de 1880 i l'extensió gradual de la plaga fil·loxèrica en les àrees vitícoles van incidir negativament en els marges de benefici de moltes explotacions pageses.² En aquest context, el sistema fiscal liberal va esdevenir un dels objectius principals de les queixes de propietaris i explotadors agrícoles. Des dels més diversos àmbits es va denunciar l'excessiva pressió fiscal suportada per l'agricultura i la desproporció de l'esforç que l'Estat li exigia en comparació a la resta de sectors econòmics. Una de les conseqüències més visibles dels desequilibris del model tributari van ser les altes xifres de finques embargades, subhastades i finalment adjudicades a Hisenda per deutes fiscals.³ Aquesta qüestió va causar en els sectors afectats una considerable alarma social, sovint acompanyada d'enceses polèmiques periodístiques, inacabables discussions parlamentàries i

*. Aquest text és fruit del treball de recerca de 12 crèdits *Tiempo de embargos. Aspectos de la crisis agraria finisecular en Cataluña (1880-1920)*, presentat l'octubre del 2000 a la Universitat de Girona, i s'emmarca en el projecte PB98-0461 *Los derechos de propiedad sobre la tierra: relaciones sociales y evolución de la economía agraria. Cataluña (siglos XV-XX)*, del qual és investigadora responsable Rosa Congost.

1. En aquest mateix número, Josep Pujol ofereix una visió sintètica sobre les transformacions econòmiques i socials experimentades pel sector agrari català durant el segle XIX i el primer terç del XX. El seu text posa en evidència el pes de la crisi agrària finisecular en la posterior evolució de l'agricultura catalana. Vegi's també: Garrabou, Pujol, Colomé i Saguier (1992).

2. Així es pot comprovar en les comptabilitats privades estudiades a Garrabou, Planas i Saguier (2001); Pascual (2000) o, per a tot l'Estat, Vallejo (2001)

3. Algunes de les xifres que més van circular durant aquells anys situaven a prop dels dos milions el nombre de finques subhastades a tot l'Estat. Per exemple, la *Gaceta Agrícola del Ministerio de Fomento* (1r trimestre 1891, p. 503) parla de 1.982.475 subhastes, de las quals 942.561 van ser declarades desertes.

l'evident perplexitat d'alguns dels més prestigiosos observadors de la vida econòmica espanyola.⁴

En les estadístiques d'àmbit estatal disponibles sobre el nombre de finques embargades —escasses, de baixa qualitat i sovint contradictòries— les províncies catalanes, amb la possible excepció de Tarragona, no destaquen per l'excessiu nombre d'immobles afectats, sobretot si es comparen amb algunes de les zones més afectades (quadre 1). Aquestes xifres, però, no són suficients per descartar la rellevància del fenomen a Catalunya, ja que van ser publicades en dates relativament primerenques en relació al punt àlgid de la crisi. Més aviat el contrari semblen indicar fets com la reaparició durant l'última dècada del segle de brots de violència antifiscal o els problemes ocasionats per l'incompliment sistemàtic de les exempcions d'impostos previstes per a les terres afectades per la fil·loxera.

Quadre 1 - *Finques adjudicades a la Hisenda per dèbits fiscals segons diferents fonts.*

	(a) 1880-1886	(b) fins 1888	(c) fins desembre 1888
Lleida	431	-	2.807
Tarragona	1.245	1.469	9.837
Barcelona	347	261	245
Girona	50	55	115
Albacete	11.067	23.719	67.926
Saragossa	19.775	76.395	88.561
Logroño	15.154	47.133	41.228
Cuenca	25.872	64.562	23.823
Espanya	199.311	413.465	610.428

Font:

(a): *La Crísis Agrícola y Pecuaria*, 1887-1889, vol. 8, p. 571.

(b): *Gaceta Agrícola del Ministerio de Fomento*, 2n. trimestre 1891, p. 73-74.

(c): *Boletín de la Recaudación*, 8/6/1890, p. 172.

L'objectiu del present treball és presentar una primera quantificació de les subhastes administratives de béns immobles motivades per deutes tributaris que van tenir lloc a Catalunya entre 1880 i 1901.⁵ La magnitud de les xifres, com veurem, no pot deixar de sorprendre. És difícil no veure els milers de finques subhastades, més enllà del frau estructural que podria explicar-les parcialment, com

4. Per exemple: Mallada (1969) o Pazos (1908) o Sánchez de Toca (1887).

5. Després de 1900 la xifres macroeconòmiques mostren un afebliment de la pressió fiscal suportada per l'agricultura (Vallejo, 2001, p. 359).

a un indicador —si no la causa— de l'empitjorament de les condicions de vida d'un important nombre de petits contribuents.⁶

Embargaments i subhastes a Catalunya

Els primers governs de la Restauració van descartar repetidament la reforma global del sistema fiscal que es demanava des de diversos àmbits. Una de les estratègies alternatives impulsades pels ministres d'Hisenda per tal d'incrementar els ingressos de l'Estat, en uns moments en què es registrava un augment notable de la morositat fiscal, es va centrar en la millora de la maquinària recaptadora⁷. D'aquesta forma, una reglamentació renovada, materialitzada en les *Instruccions* de 1884 (amb la gestió de la recaptació en mans del Banc d'Espanya) i 1888 (quan es passà a l'administració directa per part de la Hisenda pública) va permetre de tramitar de forma relativament ràpida i eficaç els constrenyiments [apremios] administratius per dèbits tributaris que finalitzaven amb l'embargament, la subhasta pública i, molt sovint, l'adjudicació de les finques dels deutors a la Hisenda estatal.

La publicació en els butlletins oficials de cada província dels anuncis de subhasta de les finques embargades va esdevenir habitual pel que fa a un nombre important de municipis i durant un període de temps considerable, tot i que les *Instruccions* només en feien obligatòria la publicació a les capitals. Aquestes publicacions són, doncs, una font útil per tal d'abordar l'anàlisi quantitativa de la qüestió com a mínim fins el 1900, any en què els anuncis van deixar de publicar-se regularment com a conseqüència dels canvis en el procediment executiu de la Hisenda introduïts per la nova *Instrucció* de 1900.

Els edictes d'anunci de subhasta recollien de forma conjunta totes les finques rústiques i urbanes d'un municipi que sortien a licitació per l'impagament d'algunes de les quotes trimestrals corresponents a un impost determinat⁸. La major

6. Així ho han entès autors com Calatayud (1989), p. 78; Garrabou (1975), p. 210; Germán i Forcadell (1988), p. 85; o Giralt (1990), p. 159.

7. Vallejo (1999), pp. 59 i 64; Martorell (2000), pp. 54-55.

8. La quantitat i la qualitat de les dades que apareixien en els edictes varia considerablement en funció de les zones i de l'agent executiu encarregat de publicar-les. El nom del deutor, el tipus de bé subhastat, la seva valoració i la data prevista per a la licitació apareixien en tots els anuncis. Tot i que amb algunes excepcions, també hi consta sempre el nom o la partida de la finca (o l'adreça de la casa), el tipus d'impost i el període reclamat, i el nombre d'ordre del deutor en el repartiment anual corresponent al tribut en qüestió. L'import del dèbit i la superfície i els afrontaments de la finca són molt habituals (potser en un 70% dels casos). L'aprofitament de la terra hi figura en una tercera part dels anuncis, mentre que la seva qualitat només ho fa excepcionalment. Les càrregues que gravaven sobre la finca, tot i que era preceptiva la seva aparició, es publicaven, com a molt, el 10% de casos. La magnitud de la xifra de finques subhastades, però, va fer inviable el buidatge exhaustiu de les dades relatives a cada una d'elles. Es va optar, llavors, per prendre com a unitat de treball cadascun dels edictes d'anunci de les subhastes. Es va recollir per a cada edicte el municipi, les dates de publicació en el butlletí i de celebració de la subhasta, el nombre de finques

part de les subhastes comptabilitzades corresponen a deutes per contribució territorial, el principal impost entre els que requeien sobre la propietat immoble i les explotacions agràries. Tot i això, no són estranys els relacionats amb la contribució industrial, les cèdules personals o l'impost de consums. Val a dir que la recaptació d'aquest últim tribut es feia en una gran majoria dels municipis catalans mitjançant el seu repartiment entre els veïns en base a la quota pagada per territorial; esdevenia d'aquesta forma un segon impost directe per a una part important de la població rural⁹. El fet que, a la pràctica, els ajuntaments controllessin de forma absoluta la seva gestió és, potser, l'explicació de la seva presència relativament baixa en les pàgines dels butlletins oficials.

En general, els embargaments eren motivats per quotes petites, sovint per sota de les deu pessetes, i requeien sobre propietats igualment reduïdes. Malgrat això, les ambigüitats de la normativa permetien l'existència d'un desequilibri considerable entre la taxació dels immobles i el deute reclamat que es feia molt evident quan les finques trobaven comprador o quan eren adjudicades a la Hisenda, sovint per quantitats irrisòries¹⁰.

El buidatge dels quatre butlletins oficials de les províncies catalanes ha permès de comptabilitzar un total de 3.030 anuncis de primera subhasta i 1.485 de segona, prevista quan la primera quedava deserta, que corresponien a 3.209 expedients de constrenyiment col·lectiu contra deutors de 723 municipis. El quadre 2 presenta el nombre de finques i persones afectades a cada demarcació catalana. Per tal de proporcionar una idea del que suposen, s'han comparat amb

rústiques i urbanes afectades i els contribuents embargats en cada cas, el tipus i període del deute reclamat, així com observacions diverses relatives al conreu que semblava dominar en les relacions de finques, a l'autoritat que ordenava la subhasta, etc. S'han incorporat les informacions relatives a la segona subhasta quan se n'ha localitzat el corresponent anunci. Davant el fet, molt habitual, de subhastes que afectaven diverses finques d'un mateix deutor, es va decidir de comptabilitzar separatament el nombre de finques i el de persones afectades (diferenciant sempre les finques rústiques de les urbanes). D'altra banda, cal advertir que en el procés de recompte s'han produït repeticions inevitables, conseqüència de no haver pogut treballar amb cada finca i persona de forma individualitzada. Així, hi ha contribuents als quals, en un mateix any, se'ls embargà i subhastà tant finques rústiques com urbanes. És possible igualment la subhasta de finques diferents d'un mateix contribuent en anys successius. Els defectes en els procediments fan també probable la repetició, contrària a la normativa, de la subhasta d'unes mateixes finques any rera any. Aquests condicionants fa que els totals que oferirem relatius a finques i persones diferents aparegudes en els butlletins catalans siguin superiors als reals. En alguns casos hem pogut estimar, a partir de la depuració individualitzada dels noms de persones i finques d'alguns municipis, la relació entre les xifres brutes obtingudes del recompte i les "reals". Aquests percentatges es mourien entre el 60 i el 80%, per a les persones, i entre el 70 i el 90%, per a les finques. S'ha d'afegir, però, que el recurs a altres fonts documentals permet de tornar a augmentar aquests totals, atès que els embargaments i les subhastes de finques no es van limitar als municipis i als anys que els butlletins recullen.

9. Vegi's, per exemple: *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona*, 26/6/1897. Sobre la repercussió de l'impost de consums en l'àmbit rural: Vallejo (1996).

10. L'adjudicació el 1895 del "Teatro de Madrid" per 2.808,74 pessetes, quan la seva valoració superava les 120.000, va ser un cas extrem que va desfermar les crítiques contra el procediment executiu de la Hisenda.

els totals de finques i contribuents per rústica existents segons les estadístiques oficials. Tot i tenir en compte les consideracions que s'han fet sobre l'exactitud de les xifres i les correccions que un estudi detallat proporcionaria (veure la nota 9), la magnitud del fenomen a les províncies de Lleida i Tarragona sembla fora de dubte.

Quadre 2 - Anuncis de subhastes de finques a Catalunya (1881-1901)

	(a) finques rústicas	(b) contrib.	finques urbanes	contrib.	total finques subhast.	total contrib.	(c) total finques rústiques (1879)	a/c *100	(d) total contribuents per rústica (1889-90)	b/d *100
Lleida	30.621	29.428	7.852	7.817	38.473	37.245	327.806	9,3	86.136	34,1
Tarragona	19.008	18.631	6.997	6.834	26.005	25.465	203.602	9,3	82.078	22,7
Barcelona	2.960	2.713	1.179	1.153	4.139	3.866	123.327	2,4	72.291	4,0
Girona	1.459	1.275	520	504	1.979	1.779	91.968	1,6	58.902	2,1
Catalunya	54.048	52.047	16.548	16.308	70.596	68.355				

Font: Butlletins oficials de les províncies de Lleida, Tarragona, Barcelona i Girona. Per a la columna (c): Direcció General de Contribuciones (1879). Per a la columna (d): Instituto de Estudios Fiscales (1975), excepte per a Lleida, on s'ha utilitzat Direcció General de Contribuciones (1879).

El mapa 1 representa, sobre la divisió comarcal actual, les finques de cada municipi les subhastes de les quals van ser anunciades en els respectius butlletins oficials entre 1881 i 1901. La distribució dels punts per la geografia catalana proporciona una primera impressió global de l'abast del fenomen.

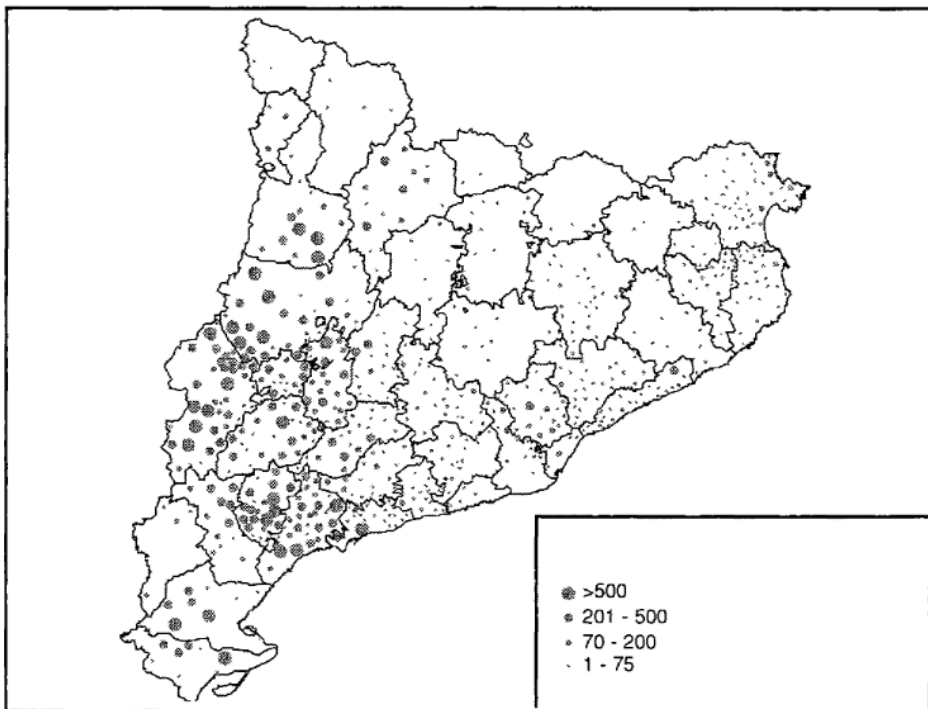
Tant el mapa 1 com el quadre 2 evidencien un comportament diferent de les comarques gironines i barcelonines respecte les de Lleida i Tarragona. De fet, Girona i Barcelona eren tingudes per províncies amb "un excelente espíritu tributario", on era garantit l'èxit de la recaptació independentment de la qualitat de la gestió administrativa.¹¹ Girona havia estat esmentada repetidament en la premsa especialitzada com a província tributàriament ideal i felicitada per "haberse hecho la liquidación sin que se haya presentado un solo recibo pendiente de cobro".¹² Malgrat això, els pitjors moments de la crisi vitícola també van tenir un reflex en els respectius butlletins oficials sota la forma d'anuncis de subhastes. Altres indicis mostren, a més, que en determinades àrees es va produir una dilatació en el temps del problema, afavorida per la lentitud burocràtica de l'Administració i pels seus intents successius de regularitzar la situació. Així sem-

11. *Boletín de la Recaudación*, 15/2/1905, p. 43. En els mateixos termes: *Gaceta de la Recaudación*, 31/7/1886, pp. 204-205.

12. *Gaceta de la Recaudación*, 31/7/1886, p. 204. En el *Boletín de la Recaudación* del 30/11/1908 (p. 349), es lloa el suposat costum gironí de satisfer les obligacions fiscals mitjançant petits crèdits.

bla haver passat a la zona empordanesa del cap de Creus: al Registre de la propietat de Figueres hi ha constància d'un total de 1.831 embargaments efectuats sobre altres tantes finques de sis municipis de l'àrea entre els anys 1885 i 1920.¹³ D'altra banda, la diferència en els règims d'explotació predominants a cada una de les zones, sobretot pel que fa al conreu de la vinya, podria ser també una explicació de la desigual evolució dels embargaments i les subhastes. Així, a les comarques barcelonines i en algunes àrees de les de Girona, on la terra era explotada a rabassa morta o sota altres tipus de cessions, emfitèutiques o no, les dificultats dels petits conreadors semblen haver pres altres formes, com poden ser els centenars de renúncies "voluntàries" a la rabassa que s'han observat a comarques com el Bages, el Vallès Oriental o l'Alt Empordà.¹⁴

MAPA 1. - Anuncis de subhastes de finques per municipis

13. Registre de la Propietat de Figueres, *Libro de embargos*, 1885-1920. Aquest registre recull exclusivament les finques no inscrites amb anterioritat en el Registre de la Propietat.

14. Ferrer, Álvarez, Santmartí, Güell (1992); Planas (1999, p. 564); Sagner (1987); Arxiu Comarcal de Figueres, Port de la Selva, Hisenda, Apèndix a l'amillament, 1892-93.

Les subhastes a les comarques de Lleida

El *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida* (BOPL) és el butlletí català on abans van aparèixer de forma sistemàtica i massiva anuncis de subhastes per dèbits de contribucions. Entre 1881 i 1901 van ser publicats pel Banc d'Espanya, els ajuntaments o els agents executius de la Hisenda un total de 1.523 edictes d'anunci de primera subhasta i 776 de segona (per a 50 de les quals no s'ha trobat el corresponent primer anunci). Tenim notícia, doncs, d'un total de 1.573 expedients que van posar en venda 30.621 finques rústiques, que pertanyien a 29.428 deutors, i 7.852 urbanes, de 7.817 contribuents (quadre 3). Aquestes finques eren situades a 252 municipis diferents, un 77,5 % dels 325 existents a la província el 1887. 69 expedients (el 4,3 % del total, 1.197 finques) van ser motivats per l'impagament de l'impost de consums i altres arbitris municipals, i 23 per contribució industrial (1,4 %, sobre 373 finques). Els 1.468 restants (el 93,3 %) corresponen a deutes per contribució territorial o per rústica i urbana quan, a partir de 1893, es van gestionar de forma separada.

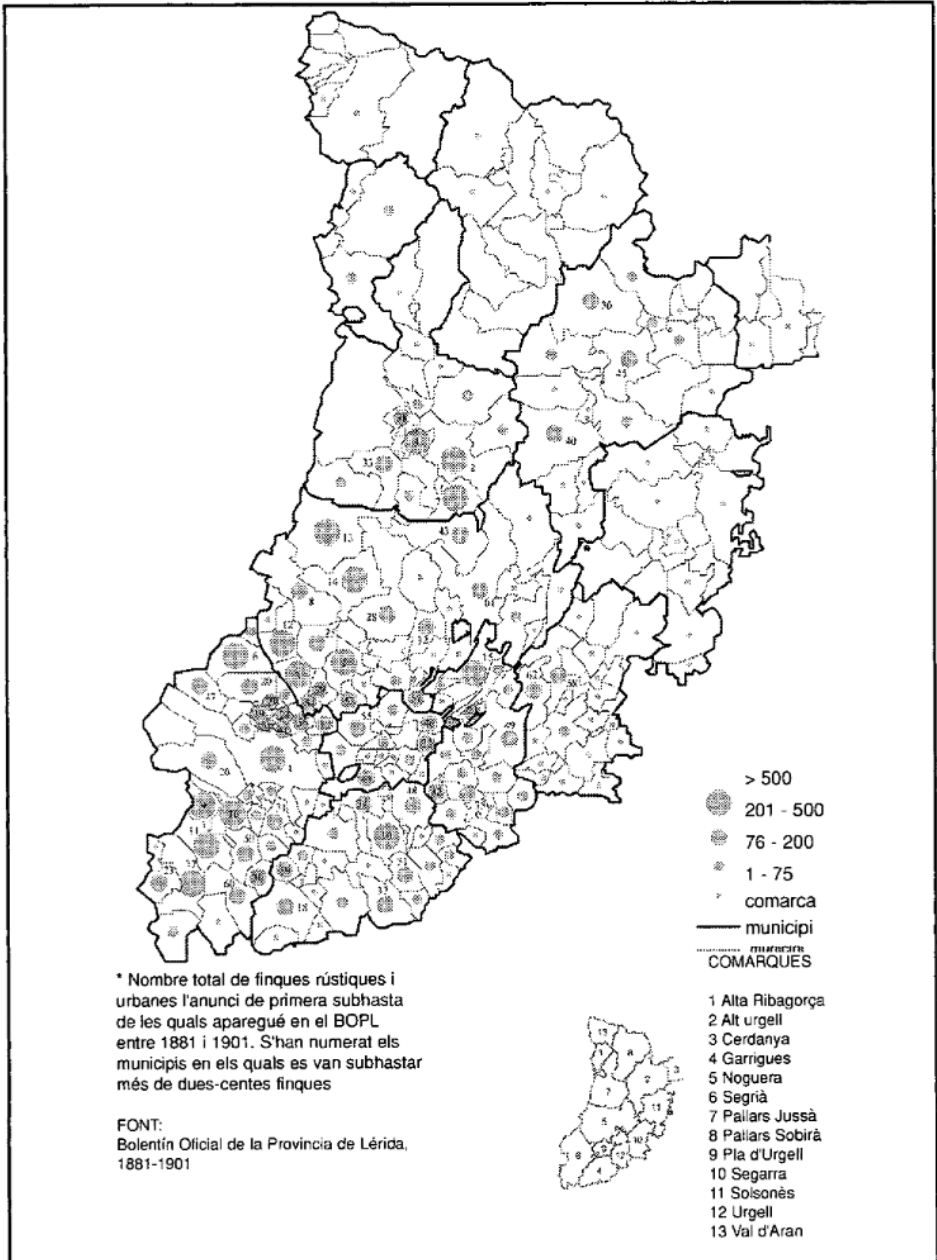
Quadre 3 - Subhastes de finques anunciades en el BOPL, 1881-1901

	rústiques		urbanes		total	
	finques	contrib.	finques	contrib.	finques	contrib.
Alt Urgell	1.364	1.274	452	451	1.816	1.725
Alta Ribagorça	221	211	48	48	269	259
Garrigues	2.939	2.889	817	815	3.756	3.704
Noguera	6.062	5.689	1.603	1.601	7.665	7.290
Pallars Jussà	4.000	3.819	484	484	4.484	4.303
Pallars Sobirà	71	30	34	29	105	59
Pla d'Urgell	1.608	1.577	335	335	1.943	1.912
Segarra	715	692	54	54	769	746
Segrià	10.401	10.162	3.424	3.400	13.825	13.562
Soissonès	97	71	30	30	127	101
Urgell	3.079	2.951	560	559	3.639	3.510
Val d'Aran	51	51	4	4	55	55
altres	13	12	7	7	20	19
Total	30.621	29.428	7.852	7.817	38.473	37.245

OBSERVACIÓ: Les columnes "contrib." recullen el nombre d'individus afectats per les subhastes, sense tenir en compte possibles repeticions en anys successius.

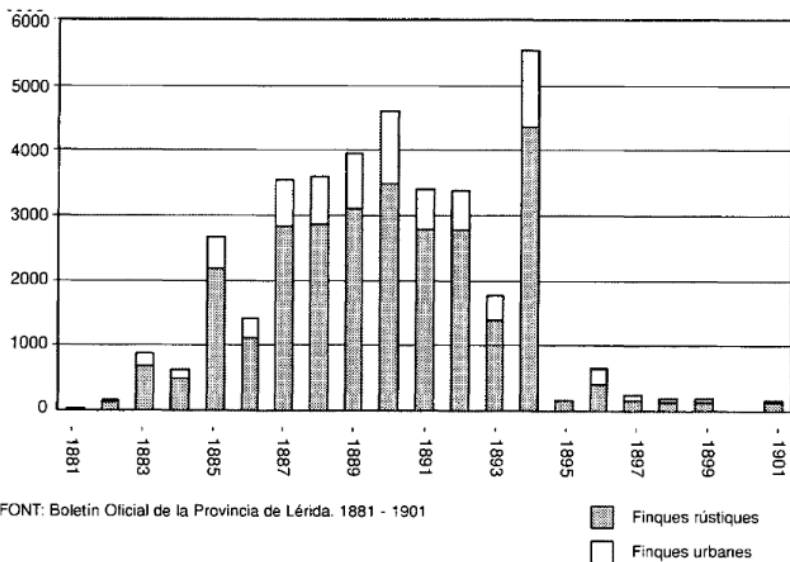
FONT: *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, 1881-1901.

El mapa 2 reflecteix la distribució geogràfica dels municipis amb un major nombre de subhastes anunciades en el *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida* entre 1881 y 1901. L'apèndix 1 permet d'identificar els municipis en els quals, segons la font utilitzada, es van subhastar més de dues-centes finques.

MAPA 2. - Subhastes de finques anunciades en el BOPL, 1881-1901 (*)

Tot i que fan constar sovint el tipus d'aprofitament de les finques, els edictes publicats no permeten de deduir de forma inequívoca els conreus més afectats, ja que les dades procedien d'uns amillaraments que sovint no havien estat actualitzats i no reflectien, per exemple, el ràpid augment de la superfície de vinya en moltes àrees durant la segona meitat del segle XIX. A primer cop d'ull, però, sembla que hi ha una relació directa entre les zones més afectades per les subhastes i aquelles que van viure de forma més intensa l'expansió de la vinya. D'altra banda, cal destacar la densitat de municipis amb xifres molt altes de subhastes en les àrees del Pla de Lleida i la Plana d'Urgell. Lleida encapçala la llista de municipis amb major nombre de subhastes, entre les quals hi figuren centenars de petis horts i més de mil edificis. Un altre focus se situa a la Conca de Tremp, al Pallars Jussà, numèricament important tenint en compte la superfície que abraça i amb casos com el del municipi d'Isona i Conca Dellà, que, amb 4.256 habitants el 1887, va veure com es subhastaven 1.262 finques (1.062 rústiques i 200 urbanes) entre 1885 i 1894. En contrast, el Solsonès, el Pallars Sobirà, la Val d'Aran i, en menor mesura, l'Alta Ribagorça semblen restar al marge de la incidència dels embargaments.

FIGURA 1 - Subhastes de finques anunciades en el BOPL (1881-1901)

L'espectacularitat dels totals presentats augmenta si tenim en compte el breu espai de temps en què es van publicar la major part dels anuncis (figura 1). En els deu anys que van de 1885 a 1894 es va concentrar la subhasta de 27.904 finques, el 91,1 % del total. Durant els anys 1883-85, i encara el 1886, va ser habitual, també a la resta de demarcacions catalanes, que el dèbit reclamat es fes retrocedir fins l'inici de la dècada dels setanta, d'acord amb una etapa de regularització dels comptes municipals, i de la Hisenda pública en general, impulsada pel ministre d'Hisenda Juan Francisco Camacho després del sexenni democràtic i un cop acabada la Guerra Carlina. El nombre de finques subhastades va tocar sostre el 1894, en què van ser afectades 5.647 finques. Totes les comarques segueixen, a grans trets, l'evolució cronològica general de la província, amb l'excepció de l'Alt Urgell i, en menor mesura, l'Urgell, zones on el període regularitzador entre 1885 i 1887 va tenir proporcionalment una major importància.

A falta d'altres indicis, la pràctica desaparició dels anuncis de subhastes en el BOPL després del 1894, quan el nombre de subhastes acabava d'arribar al seu màxim, podria ser atribuïda a una decisió personal dels gestors de la companyia arrendatària de la recaptació de contribucions amb l'objectiu d'estalviar treball i diners davant el gran volum d'expedients. D'aquesta manera es prescindia d'un tràmit que, excepte per a les capitals de província, mai havia sigut obligatori. El manteniment del nivell elevat de subhastes encara durant uns anys tant a Lleida capital, en què van seguir sent anunciades segons la normativa, com a la resta de demarcacions, convida a pensar que quelcom de similar devia succeir a la resta de municipis lleidatans. El nombre total de subhastes, doncs, podria haver arribat a nivells bastant més alts dels que aquí es presenten.

El municipi d'Albesa, a la Noguera, que el 1887 comptava amb 1.463 habitants, exemplifica la situació que es vivia en molts altres indrets: el dijous 19 de juliol del 1894 les pàgines del BOPL recolliren la publicació d'un expedient de constrenyiment motivat per l'impagament de l'impost de consums corresponent a l'exercici 1893-94 pel qual es posaven en venda 258 finques rústiques i 67 d'urbanes, que pertanyien, respectivament, a 182 i 66 contribuents. L'edecte s'estenia al llarg de deu pàgines i mitja (els butlletins ordinaris estaven formats per 4 o 8 pàgines), completament ocupades per les dades dels deutors i la descripció dels immobles. Només tres mesos més tard, van sortir a subhasta per falta de pagament de la contribució territorial 327 finques més del mateix municipi, 85 d'elles urbanes. Van ser els edictes més nombrosos publicats a Lleida durant el període estudiat. Altres, però, com demostra l'apèndix 1, superaren, ja des dels anys vuitanta, les cent i, fins i tot, les dues-centes finques. Aquestes xifres eren rebudes amb preocupació per la premsa de l'època, tant a dins com a fora de Catalunya:

"Penosísima impresión, dice *El País* de Lérida, causa la lectura del *Boletín oficial de la provincia* de tres meses á esta parte, pues en todos ellos vienen de 20 á 22 columnas anunciando

la venta de fincas en subasta pública por débitos de contribuciones. Pasan ya de 3.000 las que han anunciado los agentes durante este plazo, siendo en el número de ayer anunciadas 183.”¹⁵

Notícies com aquestes, i la sorpresa que provocaven, posen de manifest que el fenomen no era una simple conseqüència de l'activitat “normal” de la recaptació executiva de la Hisenda pública. D'altra banda, i a la vista de l'evolució cronològica de les subhastes, cal concloure que a les comarques lleidatanes aquest problema s'avançà considerablement a dos dels factors que els estudis consideren claus per a les posteriors transformacions de l'agricultura lleidatana: la fi del tractat de comerç hispano-francès, el 1891, moment que es presentat tradicionalment com a un punt d'inflexió a la baixa en l'evolució dels preus vinícoles, i l'expansió de la plaga fil·loxèrica.

Les subhastes a les comarques de Tarragona

Les dificultats que, segons altres indicadors, s'arrossegaven en el sector agrari tarragoní des del final de la dècada dels vuitanta no es van reflectir en el *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* (BOPT) fins el 1894, any a partir del qual es van multiplicar els anuncis de finques a subhastar. Entre 1881 i 1901 es van publicar 724 anuncis de primera subhasta i 554 de segona, 123 dels quals, aparentment, sense el corresponent anunci de primera. Un total, per tant, de 847 edictes que anunciaven la venda de 19.008 finques rústiques, propietat de 18.631 contribuents, i 6.997 urbanes, d'altres 6.834 deutors. Els edictes afectaren a 161 dels 185 municipis (el 87 %) amb què comptava la província el 1897; el 88,7 % (752) van ser causats per l'impagament de la contribució territorial, el 5,3 % (45) per deutes a l'impost de consums i arbitris municipals, i el 6 % restant (50) per dèbits a la contribució industrial i altres petits impostos.

Es pot observar la distribució municipal i comarcal de les subhastes al mapa 3 i al quadre 4; al seu torn, l'apèndix 2 identifica els municipis amb més de dues-centes finques subhastades. Sense portar gaire lluny la possible relació entre el nombre de subhastes i els trets econòmics de cada zona, és evident la presència entre les més afectades de les comarques vitícoles, amb les possibles excepcions del Baix Penedès i l'Alt Camp. Fora d'aquesta caracterització, destaquen alguns municipis del Baix Ebre i el Montsià, comarques aquestes en las quals el període regularitzador dels comptes d'Hisenda a mitjans de la dècada dels vuitanta, que ja vèiem en el cas lleidatà i que es repeteix a la província de Tarragona (figura 2), sobresurt especialment. El nombre d'anuncis s'incrementa sobtadament el

15. *La Crónica de Vinos y Cereales*, 23/12/1891. Sobre les Borges Blanques i Lleida: *La Crónica de Vinos y Cereales*, 26/10/1889 i 23/8/1890, respectivament.

1894, fins assolir un màxim el 1897 de 4.528 finques rústiques i 2.069 urbanes. El 1900 senyala pràcticament la fi de la publicació generalitzada dels anuncis.

Quadre 4 - Subhastes de finques anunciades en el BOPT, 1881-1901

	rústiques		urbanes		total	
	finques	contrib.	finques	contrib.	finques	contrib.
Alt Camp	752	742	223	221	975	963
Baix Camp	4.839	4.770	1.932	1.893	6.771	6.663
Baix Ebre	2.495	2.485	607	607	6.102	3.093
Baix Penedès	105	103	65	65	170	168
Conca de Barberà	2.077	2.049	798	759	2.875	2.808
Montsià	1.597	1.597	101	101	1.698	1.698
Priorat	3.992	3.753	2.126	2.056	6.118	5.809
Ribera d'Ebre	1.813	1.802	514	506	2.327	2.308
Tarragonès	1.084	1.077	593	588	1.677	1.665
Terra Alta	254	253	38	38	292	291
Total	19.008	18.631	6.997	6.834	26.005	25.465

OBSERVACIÓ: Les columnes "contrib." recullen el nombre d'individus afectats per les subhastes, sense tenir en compte possibles repeticions en anys successius.

FONT: *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona*, 1881-1901.

Altres fonts documentals ofereixen informacions que ajuden a completar la imatge proporcionada pel BOPT. Les dades contingudes a les actes de les juntes pericials locals o als expedients globals que els agents executius confeccionaven per a cada municipi, una bona part dels quals es conserven dins els fons de la Delegació provincial d'Hisenda de Tarragona, complementen l'evolució cronològica presentada a la figura 2 i mostren com els embargaments es poden considerar massius ja des del 1889.¹⁶ Val a dir que eren moments en els quals la conjuntura econòmica provincial estava més marcada per les oscil·lacions dels preus del vi que pels efectes, encara incipients, de la plaga fil·loxèrica. En qualsevol cas, la sensació de crisi pot ser copsada davant d'edictes com els dos que, amb la fil·loxera a les portes del terme municipal, afectaren el 1897 la vila de Porrera, amb 1.873 habitants en el cens del 1887, motivats per deutes a la contribució rústica i urbana respectivament, i en els quals s'anunciaren la subhasta de 215 peces de terra i 220 edificis.¹⁷

16. Arxiu Històric Comarcal de Montblanc, Montblanc, Hisenda, Junta pericial, anys 1890-91 a 1896-97; Arxiu Històric Tarragona, Hisenda, Expedients de constrenyiment.

17. En el cens de l'any 1900 Porrera apareix amb 1203 habitants.

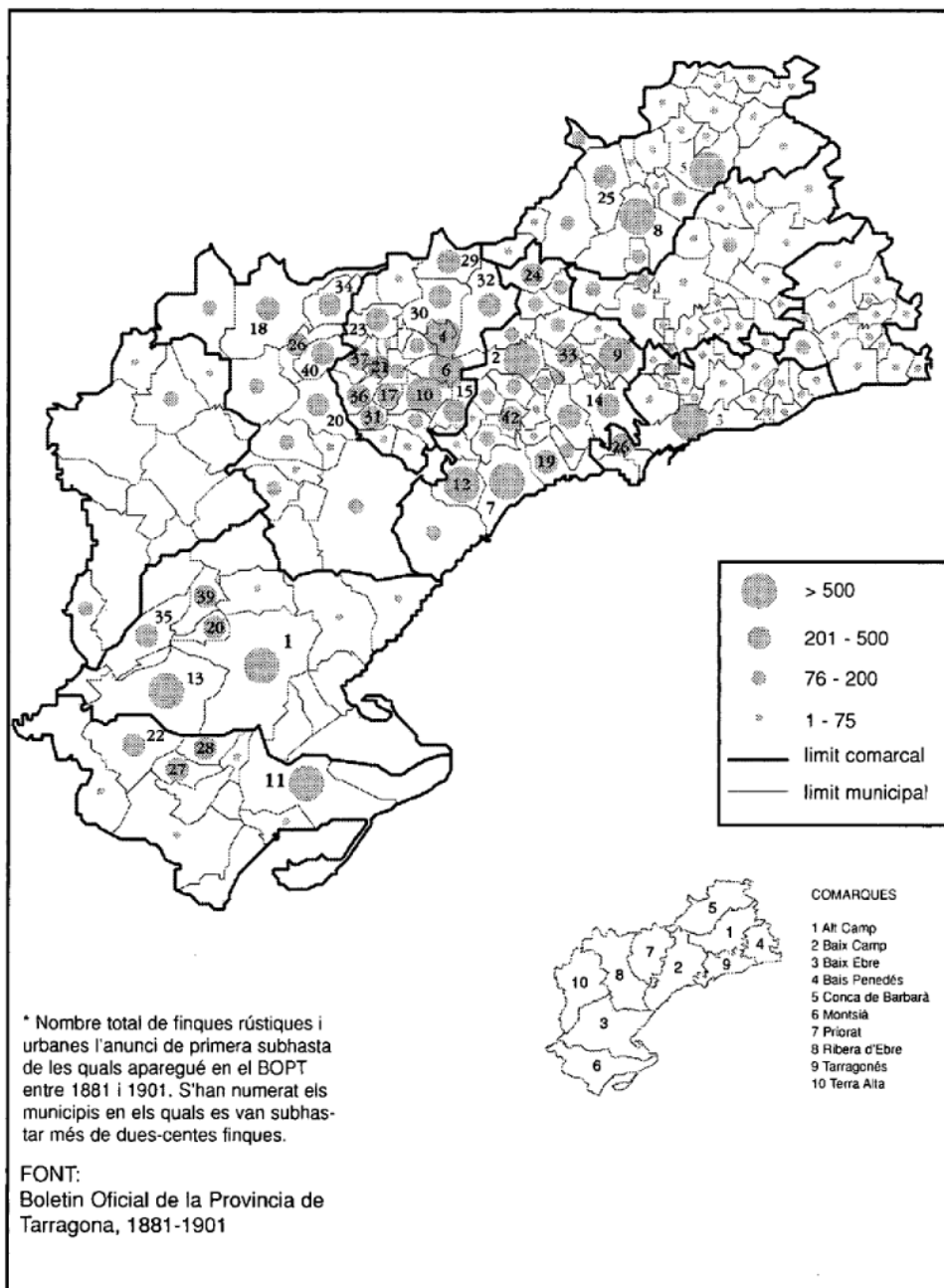
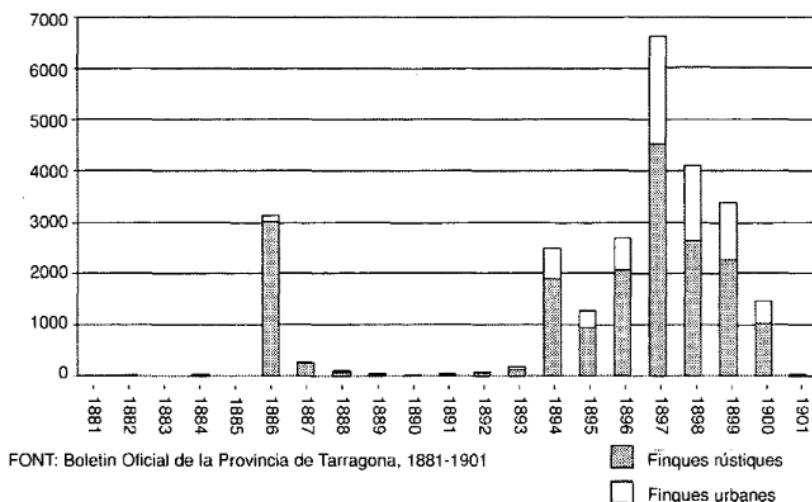
MAPA 3 - Subhastes de finques anunciades en el BOPT, 1881-1901 (*)

Figura 2 - Subhastes de finques anunciades en el BOPYT, 1881-1901

Un text del director de la Sociedad Arrendataria de Servicios Públicos, companyia que tenia al seu càrrec la recaptació de contribucions directes de la província de Tarragona, reflecteix perfectament la visió que una part de l'administració tenia de la situació existent a finals del segle XIX:

“En esta zona de mi cargo es hoy, por desgracia, donde se adjudica mayor número de fincas al Estado por débitos de contribuciones. Pues bien, el pretexto ó motivo de que en algunos pueblos hay la invasión de la filoxera, y á la sombra de esto se cobijan los demás malos pagadores, y de ahí resulta que hay pueblos en que apenas pagan la contribución la quinta parte de los contribuyentes, tanto de rústica como de urbana, aunque esta última no puede invadirla la plaga filoxérica. La resistencia pasiva al pago es á consecuencia de que por más que se hayan adjudicado las fincas al Estado de los morosos de tres, cuatro y cinco años á esta parte por sus débitos, la Administración nada ha ordenado para la incautación; y como los señores morosos continúan en su plena posesión cultivando y recogiendo los frutos de todas las fincas adjudicadas sin pagar tributo alguno, es muy lógico esto, y viéndolo los demás contribuyentes, muchos dejan de pagar también, aumentando el gran número de deudores de tal manera, que se llegará, si esto continúa, á no recaudarse ni una peseta para el Tesoro”.¹⁸

La suposada indolència dels propietaris executats, però, es contradiu amb una conflictivitat social relacionada amb la fiscalitat molt present a les comarques de Tarragona durant els darrers anys del segle XIX i que molt sovint apareix lli-

18. *Boletín de la Recaudación*, 23/9/1899, p. 277.

gada, precisament, amb actuacions dels agents executius encarregats de tramitar els embargaments.¹⁹ Les paraules del responsable de la recaptació fan també referència als problemes de l'Administració per fer efectiva la propietat de les terres que nominalment se li adjudicaven. Els recaptadors atribuïen aquestes dificultats als entrebancs oposats pels consistoris municipals, a la resistència dels veïns, que s'afegia a la pressió que exercien sobre els possibles participants en les subhastes, i a la poca col·laboració que trobaven en les pròpies Administracions provincials d'Hisenda o en les autoritats judicials. La gestió de les finques adjudicades a l'Estat va estar subjecte a diverses provatures, com el decret que entre 1893 i 1895 va fer obligatòria per als ajuntaments l'acceptació de les finques que no havien trobat comprador en les subhastes, la qual cosa incloïa el pagament dels endarreriments i de les quotes corresponents a partir de llavors i fins que els consistoris trobessin comprador o llogater per a cada una d'elles. No cal dir que la disposició fou interpretada per molts com una forma de càstig contra els consistoris municipals.²⁰

Consideracions finals

Les dades extretes dels butlletins oficials, així com les informacions complementaries que ofereixen altres fonts, posen de manifest l'abast quantitatiu del fenomen dels embargaments de terres per deutes tributaris, especialment sobre àrees que, a grans trets, combinen el predomini del conreu de la vinya amb una important presència de petits propietaris que explotaven directament les seves terres.

Els expedients de constrenyiment col·lectius que els agents executius tramitaven contra tots els deutors d'un municipi permeten de comprovar com la immensa majoria de les finques que van arribar a la segona subhasta van acabar sent adjudicades a la Hisenda. És difícil de conèixer el destí de les finques afectades; els seus propietaris no han deixat arxius patrimonials o comptes d'explotació com els que trobem per a algunes mitjanes i grans propietats catalanes. Moltes de les terres, com es denunciava des de les dependències d'Hisenda, quasi amb tota probabilitat van seguir en mans dels antics propietaris, i, fins i tot, van continuar sent treballades amb normalitat. Altres, però, devien restar abandonades, especialment les de pitjor qualitat, i podrien estar relacionades amb processos migratoris o amb transformacions profundes en les activitats econòmiques.

19. Entre els fets més recordats es troba l'assassinat d'un agent executiu a l'Espluga de Francolí, el 3/8/1899, durant els disturbis provocats pels embargaments que s'estaven produint. La situació l'exemplifica perfectament una acta aixecada l'hivern del 1894 per un funcionari encarregat de la incautació de finques que havien estat adjudicades a la Hisenda, on es justifica la paralització dels tràmits a Montblanc a causa de l'actitud amenaçadora dels veïns (AHT, Delegació d'Hisenda de Tarragona, Constrenyiments, leg. 1944).

20. El diputat Joan Cañellas va presentar el 22/12/1894 una exposició elevada a les Corts per representants de 30 ajuntaments de la província de Tarragona en protesta per aquesta mesura (*Diario de Sesiones del Congreso*, 34, 22/12/1894, p. 842).

Només un treball acurat amb fonts com el Registre de la propietat o els apèndix als amillaraments municipals podria proporcionar pistes sobre possibles transformacions de l'estructura de la propietat causades pel fenomen aquí analitzat.

El testimoni dels responsables de la recaptació, d'altra banda, demostra les enormes dificultats que Hisenda va trobar quan intentava prendre possessió material de les propietats que se li assignaven. Aquestes consideracions poden induir a plantejar-se fins a quin punt embargaments, subhastes i adjudicacions a l'Estat no van quedar-se en paperassa de despatx sense més transcendència, amb la qual cosa es matisaria l'interès històric del fenomen. Creiem, però, que aquesta hipòtesi es desmentida, si més no parcialment, per fets com la resistència activa a les expropiacions, ja comentada en el cas tarragoní, o els reiterats intents d'Hisenda de regularitzar la situació de les finques que tenia al seu nom i que ben entrat el segle XX encara posava en perill l'hipotètic usdefruit que els seus conreadors hi exercien de forma il·legítima.²¹ El fracàs d'aquests intents potser també demostren la poca voluntat de l'Estat per portar fins a l'últim extrem l'exercici dels seus drets, espantat per les repercussions que una expropiació massiva hauria causat.²² Aquesta actitud, afavorida per les veus cada cop més nombroses que demanaven canvis en el model tributari espanyol, desembocaria en les finalment modestes reformes impulsades pel ministre d'Hisenda Fernández Villaverde durant els primers anys del segle XX, que van significar una suavització relativa de la pressió fiscal que s'exercia sobre l'agricultura.²³

En qualsevol cas, tant si els milers de finques subhastades i l'endeutament fiscal que representen van ser un símptoma de les dificultats econòmiques d'àmplies franges de petits propietaris rurals, com si la insubmissió fiscal va ser l'expressió d'un desafiament col·lectiu i obert a un Estat que es percebia dèbil, sembla clar l'interès del seu estudi. Es tracta, en definitiva, d'entendre una mica millor les transformacions del teixit social i econòmic català que s'estaven produint a finals del segle XIX provocats en bona mesura per la generalització i consolidació de les relacions econòmiques de caràcter capitalista en el panorama econòmic nacional i internacional.

21. Un exemple el tenim en els registres de finques adjudicades a la Hisenda, elaborats a la Delegació d'Hisenda de Tarragona entre 1911 i 1914, tot i que la quasi totalitat de les finques que recullen són fruit d'adjudicacions produïdes abans del 1901 (Arxiu Històric de Tarragona, Hisenda, *Registro de expedientes de Adjudicación de fincas*, 1889-1890; 1900-1909; 1915).

22. "...hay pueblos cuya propiedad se halla casi en masa adjudicada al Fisco, el Administrador que se atreviera á hacer la incautación real provocaría hasta cuestiones de orden público." (*Boletín de la Recaudación*, 8-1-1898, p. 5).

23. Vallejo (1999).

APÈNDIX 1

Província de Lleida.

Municipis amb més de 200 finques subhastades

	rúst.	urb.	total
1 Lleida	2.620	1.288	3.908
2 Isona i Conca Dellà ^a	1.062	200	1.262
3 Albesa	927	309	1.236
4 Tremp ^b	1.025	75	1.100
5 Balaguer	591	203	794
6 Almenar	572	219	791
7 Gavet de la Conca ^c	613	76	689
8 Os de Balaguer	329	160	489
9 Soses	592	25	617
10 Borges Blanques, les	411	195	606
11 Aitona	371	234	605
12 Algerri	476	113	589
13 Àger	516	65	581
14 Avellanès i Santa Linya, les ^d	399	155	554
15 Agramunt ^e	400	152	552
16 Torres de Segre	496	43	539
17 Seròs	402	125	527
18 Granadella, la	320	158	478
19 Rosselló	400	66	466
20 Alguaire	359	106	465
21 Tornabous	420	45	465
22 Castellnou de Seana	453	5	458
23 Granja d'Escarp, la	310	144	454
24 Castelló de Farfanya	317	128	445
25 Benavent de Segrià	290	155	445
26 Alcarràs	209	216	425
27 Torrefarrera	380	27	407
28 Camarasa ^f	299	53	352
29 Vilanova de Segrià	273	74	347
30 Torrebesses	306	33	339
31 Alfés	317	12	329
32 Cubells	287	41	328
33 Castell de Mur ^g	312	7	319
34 Juneda	254	60	314
35 Pobla de Cérvoles, la	284	28	312
36 Montferrer i Castellbó ^h	269	43	312

37 Talarn	290	18	308
38 Menàrguens	231	72	303
39 Coll de Nargó ⁱ	188	114	302
40 Torre-serona	253	48	301
41 Belianes	220	79	299
42 Vilanova de Meià ^j	282	14	296
43 Torregrossa	269	25	294
44 Ribera d'Urgellet ^k	261	28	289
45 Ivars d'Urgell	236	44	280
46 Almacelles	188	79	267
47 Arbeca	201	46	247
48 Tàrraga ^l	227	19	246
49 Sarroca de Lleida	239	6	245
50 Albi, l'	164	78	242
51 Vilanova de la Barca	231	9	240
52 Torrelameu	167	64	231
53 Tèrmens	171	60	231
54 Bellvís	119	108	227
55 Penelles	212	9	221
56 Corbins	165	56	221
57 Torrefeta i Florejacs ^m	215	4	219
58 Llardecans	99	116	215
59 Granyena de les Garrigues	201	14	215
60 Sant Martí de Riucorb ⁿ	284	30	314
61 Artesa de Segre ^o	180	27	207
62 Plans de Sió, els ^p	193	8	201

OBSERVACIONS:

Les xifres corresponents als municipis assenyalats poden desagregar-se en unitats de població menors. Entre parèntesi hi figura el nombre de finques rústiques, urbanes i total.

- a: Benavent de la Conca (139, 7, 146), Conques (170, 32, 202), Figuerola d'Orcau (109, 63, 172), Isona (213, 59, 272), Orcau (284, 3, 287), Sant Romà d'Abella (147, 36, 183).
- b: Tremp (35, 22, 57), Castissent (30, 2, 32), Eroles (113, 5, 118), Espluga de Serra (248, 16, 264), Gorp (97, 8, 105), Palau de Noguera (39, 13, 52), Sapeira (271, 2, 273), Suterranya (43, 3, 46), Vilamitjana (149, 4, 153).
- c: Aransís (236, 15, 251), Sant Cerní (183, 2, 185), Sant Salvador de Toló (194, 59, 253).
- d: Avellanès, les (108, 128, 236), Santa Linya (291, 27, 318).
- e: Agramunt (372, 144, 516), la Donzell (28, 8, 36).

- f: Camarasa (208, 47, 255), Fontllonga (91, 6, 97).
 g: Guardia de Tremp (62, 5, 67), Mur (250, 2, 252).
 h: Aravell i Bellestar (71, 0, 71), Castellbó (10, 5, 15), Guils del Cantó (122, 25, 147), Pallerols del Cantó (4, 0, 4), Vall de Castellbó (62, 13, 75).
 i: Coll de Nargó (112, 50, 462), Gavarra (23, 14, 37), Montanissell (53, 50, 103).
 j: Vilanova de Meià (67, 4, 71), Baronia de Lavansa (202, 6, 208), Santa Maria de Meià (13, 4, 17).
 k: Arfa (246, 28, 274), el Pla de Sant Tirs (15, 0, 15).
 l: Tàrrega (36, 9, 45), Altet (13, 0, 13), Claravalls (95, 8, 103), la Figuerosa (66, 0, 66), el Talladell (17, 2, 19).
 m Florejacs (155, 1, 156), Torrefeta (60, 3, 63).
 n: Rocafort de Vallbona (107, 14, 121), Sant Martí de Maldà (177, 16, 193).
 o: Anya (69, 5, 74), Artesa de Segre (41, 16, 57), Baldomar (36, 3, 39), Tudela de Segre (34, 3, 37).
 p: les Pallargues (142, 6, 148), l'Aranyó (51, 2, 53).

FONT:

Boletín Oficial de la Provincia de Lérida, 1881-1901

APÈNDIX 2

Província de Tarragona

Municipis amb més de 200 Finques subhastades

	rúst.	urb.	total
1 Tortosa	1.449	361	1.810
2 Alforja	825	341	1.166
3 Tarragona ^a	562	338	900
4 Poboleda	347	419	766
5 Sarral	541	223	764
6 Porrera	449	311	760
7 Mont-roig del Camp	565	151	716
8 Montblanc ^b	440	287	690
9 Selva del Camp, la	552	125	677
10 Falset	422	198	620
11 Amposta	557	34	591
12 Pradip	402	166	568
13 Roquetes	481	79	560
14 Reus	234	258	492
15 Pradell de la Teixeta	351	104	455
16 Vila-seca	339	111	450
17 Bellmunt del Priorat	275	158	433
18 Flix	412	2	414

19 Cambrils	281	125	406
20 Garcia	302	104	406
21 Lloar, el	253	151	404
22 Mas de Barberans	377	6	383
23 Cabacés	230	140	370
24 Prades	184	185	369
25 Espluga de Francolí, l'	263	77	340
26 Vinebre	240	98	338
27 Galera, la	283	35	318
28 Santa Bàrbara	309	9	318
29 Ulldemolins	182	134	316
30 Morera de Montsant, la	264	49	313
31 Masroig, el	141	171	312
32 Cornudella del Montsant ^c	245	59	304
33 Aleixar, l'	256	41	297
34 Palma d'Ebre, la	181	98	279
35 Alfara de Carles	215	27	242
36 Molar, el	225	16	241
37 Figuera, la	173	58	231
38 Aldover	177	52	229
39 Xerta	148	79	227
40 Torre de l'Espanyol, la	140	86	226
41 Riudoms	180	42	222
42 Riudecanyes	172	29	201

OBSERVACIONS:

Les xifres corresponents als municipis assenyalats poden desagregar-se en unitats de població menors. Entre parèntesi hi figura el nombre de finques rústiques, urbanes i total.

a. Inclou la Canonja (27, 16, 43) y Tamarit (48, 14, 62).

b. Inclou Rojals (116, 103, 219)

c. Són finques del nucli de Siurana

FONT:

Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona, 1881-1901

Bibliografia

CALATAYUD, SALVADOR (1989) *Capitalismo agrario y propiedad campesina. La Ribera del Xúquer, 1860-1930*. València: Edicions Alfons els Magnànim.

FERRER, LLORENÇ; ÀLVAREZ, CARME; SANTMARTÍ, CARME; GÜELL, ÀNGELA (1992) *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.

Crisis Agrícola y Pecuaria, La (1887-1889). 8 vol. Madrid: Tipografía de los Sucesores de Rivadeneyra.

DIRECCIÓN GENERAL DE CONTRIBUCIONES (1879) *Estadística administrativa de la Riqueza Territorial y Pecuaria*. Madrid: Establecimiento Tipográfico de M. Minuesa de los Ríos.

GARRABOU, RAMON (1975), "La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme", *Recerques*, 5:163-216.

GARRABOU, RAMON; PLANAS, JORDI; SAGUER, ENRIC (2001), *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*. Vic: Eumo.

GARRABOU, RAMON; PUJOL, JOSEP; COLOMÉ, JOSEP; SAGUER, ENRIC (1992) "La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya", *Recerques*, 26:107-132.

GERMAN, LUIS; FORCADELL, CARLOS (1988) "La crisis finisecular en la agricultura interior: el caso de Aragón". Dins R. Garrabou (ed.): *La crisis agraria de fines del siglo XIX*. Barcelona: Crítica, p. 69-93.

GIRALT, EMILI (1990) "Tradició i innovació en l'agricultura del segle XIX". Dins *Història econòmica de la Catalunya contemporània.s.XIX*. vol. 2, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p.121-305.

INSTITUTO DE ESTUDIOS FISCALES (1975) *Cuentas del Estado Español, 1850 a 1890-91*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

MALLADA, LUCAS (1969) *Los males de la patria y la futura revolución española*. Madrid: Alianza.

MARTORELL, MIGUEL ANGEL (2000) *El santo temor al déficit*. Madrid: Alianza.

PASCUAL, PERE (2000) *Els Torelló. Una família igualadina d'advocats i propietaris*. 2 vol. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.

PAZOS, DIEGO (1908) *La cuestión agraria de Irlanda y referencias a la de España*. Madrid: Establecimiento tipográfico de Jaime Ratés Martín.

PLANAS, JORDI (1999) "L'estabilitat de la gran propietat rural a l'època contemporània. Un exemple comarcal: el Vallès Oriental, 1860-1940". Dins *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic a Espanya*. vol I, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 559-576.

SAGUER, ENRIC (1987) "La fil·loxera a les comarques gironines", comunicació presentada al *Congrés Històric Internacional del Centenari de la Fil·loxera i el Cava*, Sant Sadurní d'Anoia.

SÁNCHEZ DE TOCA, JOAQUÍN (1887) "Apreciación de la crisis agraria por la diferencia entre el precio natural de la producción y las cotizaciones del mercado", *Revista Contemporánea*, LXVI:251-252.

VALLEJO, RAFAEL (1996) "El impuesto sobre Consumos y la resistencia anti-fiscal en la España de la segunda mitad del siglo XIX: un impuesto no exclusivamente urbano", *Revista de Historia Económica*, 2:339-370.

VALLEJO, RAFAEL (1999) "La Hacienda española durante la Restauración (1875-1900): ¿quietismo fiscal?". *Dins Villaverde en Hacienda, cien años después*, Monografía de *Hacienda Pública Española*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, p. 47-71.

VALLEJO, RAFAEL (2001) *Reforma tributaria y fiscalidad sobre la agricultura en la España liberal, 1845-1900*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza.